

Kolmkümmend kolm ettekannet tänapäevamuistenditest

28. juunist 2. juulini kestis Tallinnas Rahvusvahelise Tänapäevamuistendite Uurimise Seltsi konverents.

Amsterdam 2010, Harrisburg 2011, Göttingen 2012, Lexington 2013, Praha 2014, San Antonio 2015 ja Tallinn 2016 – need linnad on võrستانud viimastel aastatel tänapäevamuistendite või modernsete legendide uurijaid, kes visade hingedena jätkavad iga-aastaste kokkusaamiste traditsiooni. Rahvusvahelise Tänapäevamuistendite Uurimise Seltsi (ISCLR) 34. konverentsi korraldamise au langes seekord Eesti Kirjandusmuuseumis kõnealuste teemadega tegelevate teadlaste õlule. Eda Kalmre ja Mare Kalda koos toimeka konverentsitiimiga olid valinud moodsate muistendite üle arutlemise turvaliseks paigaks koha Tallinna vanalinna südames Pühavaimu tänaval. Eks selles oli truudusemurdmise moment folklooripealinnale Tartule, ent nagu külaliste aktiivsed postitused sotsiaalmeedias näitasid, pakkus linn omalt poolt konverentsirahvale head seltsi.

Aastast aastasse kõlab konverentsi esimene kuulutamine lausa vormellikult ühtemoodi: oodatud on ettekanded, mis käsitlevad igasuguseid kaasaegsete, modernsete või linnamuistendite aspekte igasuguste muistendite või traditsioonilise muistendiainese ilmingutes, levigu need nüüdisajal või olgu levinud mõnel varasemal ajaloolisel perioodil. Valdonna avar mõistmine ja sellest lähtuvalt ka tõlgendamine on kujunenud erialaseltsi sisukate tegevusaastate jooksul. Novaatorlikest Sheffieldi seminaridest 1980. aastatel kõige järgneva eelkäijana on möödunud juba kolmkümmend aastat, tekkinud on rühmaidentiteet ja oma distsiplinaarne ajalugu. Tõsi, Sandy Hobbsil on olnud põhjust taltsutada õhevil kolleege, kes peavad seltsi asutamise aastaks juba nonde seminaride algust: uurimisselts moodustati hoogu kogunud istungite tuules alles kuuendal seminaril aastal 1988 (vt Hobbs 2014: 20–21). Sandy Hobbs oli tulemas ka Tallinna konverentsile, ent oli kahjuks sunnitud plaanidest loobuma. Haihtuva hääletaja legendi pikaage se uurimistöo vahetulemustega võisid konverentsi osalised sellest hoolimata tutvuda: Véronique Champion-Vincent luges ette David Maini ja Sandy Hobbsi ühisettekande “Haihtuv hääletaja enne ja nüüd”. Mitmekülgne ja ergas prantsuse kolleeg ise vaatles eurooplaste indiaani-huvi, mis väljendub hobi-indiaanlaseks kehastumises, ent koos sellega veel üleskerkivaid küsimusi indiaanitarkuste levikust üldisemalt. Ka Bill Ellise häälel kõlas vahendatuna. Nimelt võimaldas Skype'i vestlus ühendada seminariruumi Tallinnas ja kirikuraamatukogu Nova Scotia ühes linnas. Bill Ellis oli seal ootel, et vastu võtta teade Linda Déghi nimelise muistendiuurimise elutööauhinna laureaadiks saamisest.¹ Nominent tervitas konverentsist osavõtjaid talle omases vaimukas stiilis. Auhinda antakse välja alates 2015. aastast, mil selle said samuti Sheffieldi seminaride ning seltsi rajamise juures olnud Gillian Bennett ja Paul Smith. Kõik senised laureaadid nagu ka Linda Dégh (1920–2014), olid ja on teadlased, kelle panus kaasaegsete lugude uurimisse on hindamatu, ja kelle töödele teised tänapäevamuistendite uurijad endiselt mitmete aspektide üle diskuteerides toetuvad.

Konverentsi ettekanded on tavaliselt põhimõtteliselt kahesugused: ühed käsitlevad suurte, paljusid inimesi puudutavate sündmuste ja kuulsate isikutega seonduvat folk-

loori ja folkloori ning meediauudiste kirevaid sulameid. Teised aga keskenduvad kas millegi poolest marginaalse(ma) rühma tegutsemise ja olemise ilmingutele või siis lähtuvad märgilistest kohtadest, mis külastajaid teatud viisil liikuma panevad. Märgiliste kohtadega suhestumine vallandab uut loovust, vanade traditsioonide ja uute olukordade ümbermängu. Uutest kogemustest sünnivad uued kogemusjutud. Läbi kohaseoste toovad need tänapäeva vana jututraditsiooni, samas kanaliseerivad inimlikke põhihirme ja -emotsioone – meelolusid, mis linnalegendides ikka ja jälle üles kerkivad ja puudutavad inimese olemist, tema eetilisi valikuid, keelde ja karistusi, mõnu ja vastikustunnet, samuti oma liigikaaslastest põhjustatud ohte. Mõistagi on jutud viisiks, kuidas kõike seda tõlgendada läbi huumori ja paroodia ning sedakaudu pingeid maandada. Omajagu tähelepanu leiavad läänemaailmas kord aktiivsemalt ringlevad, kord hääbumise märke ilmutavad linnalegendid, mis sõltuvalt järjekordsest elustumisarealist ja -situatsioonist omavad ka lokaalseid kultuurisidusaid iseärasusi.

Suurte asjade ja isikute rahvalikke tõlgendusi avasid Patricia Turner, kes tutvustas Michelle Obama kuvandit, ning Anastasiya Astapova, kes poliitilise folkloori uurijana oli jälginud kuulujutte ja huumorit, mis saatsid presidendivalimisi Valgevenes. Aurore Van de Winkel oli läbi töötanud hulgaliselt igasuguste kanalite kaudu välja lastud materjale 8. märtsil 2014 kadunuks jäänud Malaysia lennuki kohta. *Eesti Päevaleht* tegi temaga 30. juunil intervjuu, kus oli kõne all, miks pöörduakse teatud juhtudel linnalegendide ja kuulujuttude poole ega taheta piirduda ajaloolise tõe ja faktidega (vt Peegel 2016 ja <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesi/hommes-paevalehes-muistendite-uurija-selgitab-miks-meeldivad-inimestele-linnalegendid-ja-kuulujutud-rohkem-kui-ajalooline-tode-ja-faktid?id=74948219>). Rosemary Hathaway ettekanne oli ajendatud Vietnami sõjast, õieti küll sõjavastasest protestist ajendatud isikukogemuse juttudest. Võim ja võimulolijate teod alamate suhtes, vaenlase kuju loomine, vandenõu – need märksõnad raamistasid Zuzana Panczová ettekannet lääne kujutamises Slovakkia konspiratsiooniteooriates, Alexander Panchenko ettekannet organivarguse juttudest Venemaal, Daria Radchenko ettekannet muistendlikest motiividest Ukraina kriisi kohta levivates kuuldistes ja juttudes. Jeanmarie Rouhier-Willoughby tähelepanekud puudutasid võimu ja pühaduse vahetust – ta jälgis intervjuude toel GULAGi trauma(ületamise)jutustuste suundumusi – tapmiskohast kujunes pühakoht.

Peaaegu kõik protsessid, mida tänapäevamuistendite uurimise kontekstis vaadeldakse, ilmutavad meedia (eriti digimeedia) ja füüsilise maailma praktikate sümbioosi. Uurijate vaatevälja satub kõrvõimalikku folkloorse loovuse alusel tekkivat materjali, mis sünnib võrgulehekülgedel ning mida sealsamas jagatakse ja tarbitakse. Radvilé Racénaité oli kogunud pühakuid ja jumalat kujutavaid internetimeeme – digitaalset pildilist huumorit, ning neis ära tundnud piiblike ning rahvajutte. Gail de Vos aga jälgis vananorra jumala Bragi kuvandit populaarkultuuris. Rae Muhlstock analüüsis Knossose labürinti (asub Kreetal) klassikalisi ja tänapäevaseid inkarnatsioone. Carolyn Ware'i vaatlus põhines interneti-kommentaari- ning arutlustel, mille (arvatavasti väljamõeldud) lähteloo tegelane asus hoolitsema hukkunud sõduri koera eest. Teine lemmikloomaettekannet käsitles võrdlemisi kaua ringelnud juttu koera truudusest oma peremehele ka pärast viimase surma. Mare Kõiva ja Rahel Laura Vesik avasid, missuguseid vorme on jutt omandanud aastakümneid hiljem, isegi 21. sajandil, nii Jaapanis kui ka mujal maailmas. Meediasfääris kas lausa fabritseeritud või muul viisil spetsiaalselt

*Foto 1. Linnalegendide uurijad koos ajaloolase Ott Sandrakuga Tammispea rändrahnu juures.
Jan Pohuneki foto 2016.*

*Foto 2. Theo Meder kõnepidaja ning mängujuhi kaksikrollis.
Meelis Rolli foto 2016.*

töödeldud kuulujutt-uudiseid olid analüüsinud David Clarke (sõdurite, spioonide ja ajakirjanike rollist Esimese maailmasõjaga seotud kuulujuttude levikus) ja Filip Graliński (kummalised lood sõdadevahelise perioodi ajakirjanduses Poolas).

Spetsiaalseid tähiseid folkloristika kui teaduse arenguteel puudutasid oma ettekanetes Christine Shojaei Kawan (Walter Andersoni meetodi-uuendused), Eda Kalmre (linnalegendide märkamahakkamine Eestis ja uurijate järkjärguline lülitumine sellealasesse rahvusvahelisse koostöösse) ning Carme Oriol ja Emili Samper oma kaksikettekandes (Kataloonia jutu-andmebaasi loomine ja kasutamine). Mare Kalda pöördus eesti klassikaliste aardemuistendite poole, kus leidub universaalsemaid andmise-saamise vahetavaid iseloomustavaid alusideid. Vanema ja uuema traditsiooni huvitavaid seoseid ja väljendumisi vene kultuurikontekstis esitles rahaga seotud uskumuste ja usundiliste juttude näitel Elena Iugai. Rita Repšienė ja Odeta Žukauskienė käsitlesid kummituslinnade filminarratiive, mis oma visuaalsuse jõul mõjutavad nende linnade imidžit ja identiteete. Mikel J. Koven oli süvenenud antikvaari tegelaskujusse, kes M. R. Jamesi tondijuttudes (ning nende ekraniseeringutes) uuris mineviku vaime. Õudusžanrile omaselt kandusid kummitused kuidagi halval kombel olevikku. Theo Meder on mitu aastat hoidnud silma peal žanri ja kaasahaaratud tegevuste poolest paduhübriididel nüüdiskultuuri ilmingul, mida ta oma Kopenhaageni konverentsi etteandes (koos Peter Burgeriga) 2006. aastal defineeris kui *kwispelit* (lähemalt vt Burger & Meder 2006). Narratiivsest mõistatusmängust on saanud nimetuse “Black Stories” all turustatav kaardimäng, mille käigus arvatakse vihjete abil ära ja resümeeritakse erinevaid linnalegende.

Tänapäevajuttude kuumadeks valdkondadeks osutusid endiselt ärevuse, hirmu ja kahtluste taustaga kuulujutud koos ostensiooni-ilmingutega, erilise käitumisega. Peter Burger analüüsis valge kaubiku juhtumeid – väidetavaid inimröövi olukordi. Anna Kirzyuk soovust kajastas hoiatusjutte, milles ohu allikana näidati musti autosid ning mis ringlesid Nõukogude Liidus 1960.–1980. aastatel. J. J. Dias Marques tutvustas sündmusi, mis aktiveerisid tänuliku terroristi loo² Portugalis. Andrea Kitta rääkis, kuidas kogub hoogu *slendermani* hullus³, mis ajab siirdeid oma algsest virtuaalsest asupaigast inimeste (loe: teismeliste) füüsilisse reaalsusse. Eleanor Hasken demonstreeris, kuidas spetsiaalsetes internetifoorumites jutustatakse isikukogemuse jutte sattumisest tulnukate inimröövi ohvriks, sest neist asjadest on just seal üldse võimalik avameelselt rääkida. Tema ettekanne tunnustati seltsi juhatuse otsusega parimaks üliõpilasettekaneks Tallinna konverentsil. Ka Reet Hiimäe ettekanne lastetuse kohta käivatest uskumustest Eestis toetus foorumile kui küllaltki tõsiste ja isiklike murede üle rääkimise ja abi otsimise ning ka nõuannete saamise keskkonnale. John Bodner oli viie aasta jooksul teinud välitöid Briti Kolumbia ühes kanepikasvatavate külas ning kontekstualiseeris nende rühmapärimust. Jan Pohuneki tähelepanu keskmes oli maastikul liikumine, elamuste kogemine ning kogetust jutustamine – mitmesugused maastiku tõlgendamise näited Tšehhimaa kummituskohtade lugude kaudu (mahajäetud militaaralad, kindlused jm hoonete varemed, koopad ja kaevandused, kummitavad metsad).

Konverentsi toetasid Eesti Kirjandusmuuseum ja Eesti Kultuurkapital. Üritus toimus institutsionaalse uurimisprojekti IUT 22-5 (Folkloori uurimise narratiivsed ja usundilised aspektid) ning osaliselt Eesti-uuringute Tippkeskuse (CEES) raames. Rahvusvahelise Tänapäevajuttude Uurimise Seltsi 34. konverents Tallinnas pakkus hea

vahekokkuvõtte aineala uurimisseisust 21. sajandi teisel kümnendil. Ettekannete teese saab igauks talle sobival ajal ja sobivas kohas järellugeda aadressil <http://www.folklore.ee/rl/fo/konve/2016/legend/abstracts.pdf>. Seltsi liikmed ja teised teemast huvitatud uurijad hoiavad ennast kaasaegsete nähtustega kursis ning vormistavad järjekordsed tähelepanekud sisukateks artikliteks ja uuteks ettekanneteks. 2016. aasta hilissügisel kuulutati välja konverents 2017. aastaks, see toimub 6.–10. juunini Lafayette'is Louisiana ülikoolis.

Mare Kalda

Kommentaariid

- ¹ *Linda Dégh Lifetime Achievement Award for Legend Scholarship* (vt ka <https://contemporarylegend.org/prizes-and-awards/linda-degh-lifetime-achievement-award/receipient-1/>).
- ² Tavaline inimene osutab väikse heateo (näiteks tagastab kaotatud asja) araablase välimusega mehele. Asja tagasi saanud isik pakub vaevatasu, kuid leidja keeldub. Seepeale hoiatab araablane heateo tegijat minemast paika, kus peatselt leiabki aset ränk terroriakt (kaubanduskeskus, söögikoht; vt Brunvand 2012: 273–274).
- ³ Wikipedia definitsiooni kohaselt on Slender Man fiktiivne üleloomulik internetimeemi tegelane aastast 2009, ilma näota kõhn ebaloosulikult pikk mees mustas ülikonnas. Tema autoriks on foorumi *Something Awful* kasutaja Eric Knudsen. 2015. aastal on ilmunud ajakirja *Contemporary Legend. The Journal of the International Society for Contemporary Legend Research* erinumber (*Special Issue: The Slender Man*), mis sisaldab viit pikemat folkloori uuele suundumusele pühendatud artiklit (autoriteks Trevor Blank ja Lynne McNeill, Andrew Peck, Jeffrey Tolbert, Andrea Kitta) ja viit lühemat sõnavõttu koos ühe raamatututvustusega.

Kirjandus

- Brunvand, Jan Harold 2012. *Encyclopedia of Urban Legends*. Updated and Expanded Edition, vol. 1. Santa Barbara & Dever & Oxford: ABC CLIO.
- Burger, Peter & Meder, Theo 2006. "A rope breaks. A bell chimes. A man dies." The kwispel: A neglected international narrative riddle genre. *Toplore. Stories and Songs*. Trier: WVT-Verlag, lk 28–38.
- Hobbs, Sandy 2014. ISCLR and the Sheffield School. *FOAFTale News. Newsletter of the International Society for Contemporary Legend Research* 83, lk 20–21 (<http://www.essaydocs.org/no-83-october-2014-issn-1026-1001-foaftale-news.html?page=5> – 16. november 2016).
- Peegel, Mari 2016. Kui tõde on liiga keeruline, on lihtsam uskuda legendi. *Eesti Päevaleht* 1. juuli, lk 17–19.